

ÖZGÜRLÜĞÜN TEORİK VE PRATİK GÖRÜNÜMLERİ VE KANT'IN AHLAK ANLAYIŞI

Emin ORAL

Anadolu Üniversitesi Felsefe Bölümü,
eminoral@anadolu.edu.tr , <https://orcid.org/0000-0003-3329-4204>

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi
Received / Makale Geliş Tarihi: 29/01/2023, **Accepted / Kabul Tarihi:** 24/04/2023
<https://doi.org/10.26791/sarkiat.1244156>

Bu çalışma yazarın Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yakın zamanda tamamlanacağı öngörülen doktora tezinden üretilmiştir.

Özgürlüğün Teorik ve Pratik Görünümleri Ve Kant'ın Ahlak Anlayışı

Öz

Bu çalışmada Immanuel Kant'ın özgürlük ve ahlak anlayışı açıklanmaktadır. Özgürlük Kant felsefesinde teorik ve pratik düzlemlerde, bilgi ve ahlak felsefesi ekseninde ele alınmaktadır. Özgürlük teorik düzlemde ele alındığı sırada olanaklılığı bakımından sorunsallaştırılır. Bu sorunsallaştırma, “özgürlük mümkün müdür?” sorusuna göre gerçekleştirilir. Özgürlük pratik düzlemde ele alındığı sırada, gerçekleşme koşulları bakımından sorunsallaştırılır. Bu ikinci düzlemdeki başat soru, “özgürlük nasıl gerçekleştirilir?” sorusudur. Teorik düzlemde özgürlük antinomisi ile ilgilenmemiz gerekirken, pratik düzlemde özgürlüğün ahlak yasası ile ilişkisi üzerinde durulması gerekmektedir. Bu doğrultuda çalışmamız özgürlüğün teorik ve pratik düzlemlerdeki görünümüne ve Kant'ın ahlak anlayışına odaklanmaktadır. Diğer taraftan çalışmamızın iki temel iddiası söz konusudur. Bunlardan ilki, Kant'ın özgürlük anlayışının ancak onun teorik ve pratik felsefelerinin karşılaştırmalı bir incelemesi yoluyla açıklığa kavuşturulabileceğidir. İkinci iddiamız, Kant'ın her insan istemini değil, yalnızca ahlak yasası tarafından belirlenen insan istemini özgür olarak gördüğüdür. Bu iddialarımızın temellendirilmesi aracılığıyla literatürde genellikle belirsiz, örtük ya da zayıf bir şekilde işlenen noktaları açıklığa kavuşturacağımızı ve literatüre ayrıntıları hesaba katan, betimleyici bir inceleme çalışması kazandıracığımızı öngörüyoruz.

Anahtar Kelimeler: Felsefe, Özgürlük, Nedensellik, Antinomi, Ahlak Yasası

Theoretical And Practical Manifestations Of Freedom And Kant's Understanding Of Morality

Abstract

In this study, Immanuel Kant's understanding of freedom and morality is explained. Freedom in Kant's philosophy is discussed on theoretical and practical levels, in the context of philosophy of knowledge and morality. Freedom, discussed on a theoretical level, is problematized as a possibility. This problematization is realized with regard to the question “is freedom possible?” While freedom, discussed on a practical level, is problematized through its conditions of realization. On this second level, the main question is “how is freedom realized?” While we should be concerned with the antinomy of freedom on a theoretical level; on a practical level we should be concerned with the relationship of freedom with the moral law. In this way, our study focuses on the theoretical and practical manifestations of freedom and Kant's understanding of morality. On the other hand, there are two main claims of our study. The first of these claims is that Kant's conception of freedom can only be clarified through a comparative examination of his theoretical and practical philosophies. Our second claim is that Kant does not see every human will as free, but only human will developed according to the moral law. We anticipate that, justifying these claims, we will be able to clarify certain points that are often ambiguous, implicit and/or poorly handled in the literature, and provide a descriptive study to the literature that takes into account the details.

Keywords: Philosophy, Freedom, Causality, Antinomy, Moral Law

Giriş

Kant'ın teorik ve pratik felsefesi açısından düşündüğümüzde, önümüzde iki temel sorunun ve bu sorulara yönelik verilmiş yanıtların bulunduğunu görürüz. Bu sorular 'ne bilebilirim?' ve 'ne yapmalıyım?' sorularıdır. Soruların niteliğini ve yöneldikleri alanı belirlemeye çalıştığımızda ilk sorunun, bilgi yetisinin, kendi nesnelere bilmeyi amaçlayan teorik aklın bir sorusu olduğunu görürüz. Teorik aklın esas ilgisi fenomenlere yöneliktir. Teorik akıl her ne kadar genel olarak şeylerle, olan her şeyle ilgilenirse de özsel olarak bir fenomeni (bir duyu varlığını) belirli bir bağıntı içerisinde tanımayı, bilmeyi hedeflemektedir. Kant teorik akıl aracılığıyla, bilhassa doğa metafiziğiyle, bilgi yetisiyle, mantıksal ortak duyuya ilgilenmektedir. Kant tarafından mantıksal ortak duyuya yasa koyucu olarak atanan yeti ise, yalnızca deneyimde uygulamalarını bularak nesnel olabilen kategorilerin ait olduğu anlama yetisidir. Buna göre Kant, teorik akıl aracılığıyla, anlama yetisinin yasa koyucu yetkesine tâbi olan fenomenlerin bilgisinin hangi (*transzendentel*) koşullar altında mümkün olduğunu açıklamaktadır (Kant, 2016: 17-20; 2019: A841; 2021a: 15 v.d.; Deleuze, 1995: 39/42/55/62).

İkinci soru arzulama yetisinin alanına açılmayı gerektirmektedir. Bu soru, ahlak metafiziğinin alanını, pratik akıl kat etmeyi gerektirmektedir. Nitelik bakımından düşündüğümüzde bu sorunun istemelerimizi hangi temele ve ereklere göre gerçekleştirmemiz gerektiği konusunda bizleri araştırmaya sevk ettiğini görürüz. Bu sevkle pratik akıl açısından bilmenin değil, gerçekleştirmenin amaç olarak temelde yer aldığı görülür. Nitekim ikinci sorunun açıldığı pratik alanda yasa koyucu yeti akıl, yasa koyulan nesnelere ise kendinde şeyler olarak numenlerdir. Fenomenlere karşıt olarak numenler, zaman ve mekân görülerinin, kategorilerin uygulanamayacağı, düşünülebilmesine rağmen bilinemeyecek olan varlıklardır. Pratik aklın ilgisi, kendinde şeyler olarak numenlere yöneliktir ve aklın pratik gereksinimleri (örneğin özgürlük ya da bir ahlaki hedefin gerçekleştirilmesi gereksinimi) onlar aracılığıyla karşılanmaktadır. Nitekim Kant'a göre kişi, bir kendinde şeyin nedenselliğiyle (yani özgürce) ahlaki hedeflerini (örneğin en yüksek iyiyi) gerçekleştirebilmektedir. Akıl pratik ortak duyu için, düşünülür düzene, kendinde şeylere yasa koyucu yeti olmaktadır. Teorik aklın soruşturmalarında bilinemez olarak ilan edilen numenler, pratik gereksinimler nedeniyle, etkilerini duyusal olarak gözleyebileceğimiz düşünülebilir şeyler düzeni için öne çıkmaktadır (Kant, 2016: 17-20; 2019: A841; 2021a: 15 v.d.; Deleuze, 1995: 67/70).

Bu farklılıklar ekseninde 'ne yapmalıyım?' sorusunun Kant'ın pratik felsefesine bir giriş sorusu olarak kullanılabileceği söylenebilir. Nitekim istemelerimiz birçok nedene bağlı olarak gerçekleştirilebilmektedir. Bu durumda istemelerimizin ilkelerinin, amaçlarının ve sınırlarının belirlenebilmesi önem arz etmektedir. Öyle ki bu unsurların belirlenmemesi durumunda davranışlarımızın insani olmayan davranışlara indirgenme ihtimali ortaya çıkmaktadır (Ketenci - Topuz, 2009). Buna göre akıl sahibi varlıkların istemelerinin duyumsama yetisinin belirlenimine bağlı olmayan ilkesel temelleri, özgürlüğü bulunmaktadır (Kant, 2021b: 22). İsteme dediğimiz şey de bizleri pratik aklın kendisine götürmektedir –çünkü isteme, pratik akıldır. Pratik aklın dayandığı zeminse şudur: bir akıl sahibi varlık olarak insanın doğa nedenselliğine tâbi olan bir yönü bulunmakla beraber bu nedensellikte uyum içerisinde işletebildiği, temelini rasyonel ilkelerde bulan, özgürlükten gelen bir nedenselliği daha mevcuttur. Dolayısıyla davranışlarımızı belirleyen koşullara, ne yapmamız gerektiğine ilişkin bir farkındalığımızın oluşması gerekmektedir. Nitekim davranışlarımızı belirleyen koşullara ilişkin bir farkındalığımızın oluşması ne yapmamız gerektiğini ne yapmamız gerektiğine ilişkin bir farkındalığımızın oluşması da nasıl birer özgür varlık haline geleceğimizi (pratik anlamda) bilmemize yardımcı olacaktır. Böyle bir yardımı alacağımız kaynak ise, pratik aklın bizzat kendisidir. Çünkü pratik akıl, istememizi/eylemlerimizi/davranışlarımızı belirleyen nedenlerle ilgilenen akıldır. Pratik akıl, istemelerimizi belirleyen nedenlerin, amaçların ne olduğunu belirlemekle ilgilenmektedir ve dolayısıyla 'ne yapmalıyım?' sorusu veya özgürlük için aranan cevabın karar mercisidir.

Böyle bakıldığında pratik aklın istemelerimizin nedenselliği durumundaki özgürlüğe ve bu nedenselliğin yasası olan ahlak yasasına yöneldiği görülmektedir. Nitekim Kant'a göre pratik özgürlük, istemelerimizin ahlak yasası dışında her şeyden bağımsızlığı olarak düşünülmelidir (Kant, 2014: 34/38/48/75). Öyleyse özgürlüğün gerçekleştirilmesi, doğanın determinizminden kurtulup pratik bir yasa olarak ahlak yasasına bağlılığın sağlanması anlamına gelmektedir (Uygun, 2021). Akıl aracılığıyla içeriden, *a priori* olarak, ahlak yasası tarafından belirlenmiş olan bir istemenin formu özgürlüktür ve eylemler bu form altında ortaya konulmaktadır. Davranışlarımız, ahlak yasası tarafından belirlendikleri ölçüde, özgürlük tezahürleri olarak görülebilirler. Dolayısıyla bu noktada çalışmamızın ikinci temel iddiası açıklığa kavuşmaktadır. Bu iddiamıza göre özgürlük, istemesi özgürlük yoluyla gelen nedensellik, ahlak yasası aracılığıyla belirlenmiş olanlar için geçerlidir, istemesi doğa nedenselliği olan nedensellikte belirlenmiş olanlar için geçerli değildir. Çünkü istemelerimizin doğa nedenselliği tarafından belirlenmiş olması, temelde yer alan ilkenin saf değil duyusal olduğu anlamına gelmektedir. İstemelerimizi belirleyen bu duyusal temel, ben sevgisi ilkesi altında ortaya çıkan arzularımız, eğilimlerimiz, beklentilerimizdir. Oysa eylemlerimizin özelliği olan özgürlük, du-

yusal türde yer alan her koşuldaki bağımsız olmamız ve doğrudan ahlak yasası aracılığıyla belirlenmemiz durumunda mümkün olmaktadır. Özgürlük bir koşullar zincirini kendiliğinden başlatma yetisidir ve ahlak yasasına bağlıdır. Özgürlük, ahlak yasasının kudretince, numenal türde yer alan bir kuvvetle, olaylar zincirini –etkilerini hem duysal hem de anlaşılır/düşünülür tarzda gösteren bir koşullar dizisini– kendiliğinden başlatmamızdır. Buradaki durumda arzulan yetisi için, pratik ortak duyuya, düşünülür dünyaya, *sentetik a priori* türündeki ahlak yasası aracılığıyla yasa koyan akıl, bizlere özgürlüğü yaşatmaktadır. Öyleyse özgürlüğü yalnızca öznenin önünde bulunduğu seçenekler arasında bir tercih yapabilme olanağına sahip olduğunu fark etme hali olarak değil, bu seçenekler arasındaki ahlak yasasına uyma durumu olarak görmek gerekir. Özgürlük bu anlamda istemenin ahlak yasası dışında her şeyden bağımsızlığı olmaktadır. Wood'un (2020: 163) belirttiği üzere “pratik özgürlük ile kastedilen, kendimize akıl yoluyla verdiğimiz ilkelere göre davranabilme ve canlı varlıklar olarak doğal ihtiyaçlardan kaynaklanan arzuların çekimine direnebilme kabiliyetidir”.

Diğer taraftan Kant'ın felsefi düşününde önem atfedilen özgürlük hakkında bütünsel bir kavrayış elde edebilmek için, yalnızca pratik felsefenin öne sürümlerine başvurmakla yetinmeyiz. Daha güçlü bir kavrayış için, ilkin özgürlüğün Kant tarafından teorik olarak nasıl değerlendirildiğiyle ilgilenmemiz gerekir. Böyle bir gerekliliğin mevcut olması da çalışmamızın birinci iddiasını açık kılmaktadır. Bu iddiamıza göre Kant tarafından özgürlük üzerine yalnızca ahlaki bir değerlendirme yapılmamaktadır, özgürlük teorik olarak da ele alınmaktadır. Dolayısıyla öncelikle özgürlüğün Kant tarafından teorik olarak olanaklı görülüp görülmediğinin anlaşılması gerekmektedir. Teorik olarak özgürlüğün olanaklı olup olmaması, özgürlüğün nasıl gerçekleştirilebileceği hususundan farklıdır ve farklı bir değerlendirme sürecini gerektirmektedir. İlk husus teorik, ikinci husus pratik bir değerlendirmeye muhtaçtır.

Öyleyse çalışmamızda ilkin Kant'ın, özgürlüğü, teorik bakımdan nasıl değerlendirdiğini, özgürlüğün olanaklı olup olmadığını görmemiz doğru olacaktır. Bu da bizleri *Saf Aklın Eleştirisi*'nin 'Transzendental Diyalektik' bölümünde yer alan *saf aklın antinomisi* başlığına, konumuzla ilgili olarak özgürlük antinomisine ve bu antinominin Kant tarafından nasıl çözüme kavuşturulduğunu görmeye sevk etmektedir. Çünkü özgürlük teorik değerlendirmede saf aklın bir antinomisi olarak ortaya çıkmaktadır. Doğa nedenselliğiyle uyumlu olan özgürlükten gelen bir nedenselliğin olanaklı olup olmadığının tartışıldığı bu antinomi, çözümü neticesinde, özgürlüğün teorik bakımdan olanaklı olup olmadığı sorusuna bir cevap sunmaktadır. Diğer taraftan özgürlüğün, olanağının değil ama en azından doğaya aykırı olmayışının teorik akıl tarafından nasıl temellendirildiğini gördükten sonra bunun pratik akıl aracılığıyla nasıl nesnel bir gerçekliğe dönüştürüldüğüne eğilmemiz gerekecektir. Böylelikle takip edeceğimiz bu güzergahta çalışmamızın iki temel iddiasının yeterli ölçüde temellendirileceği görülecektir.¹

1. Özgürlük Antinomisi ve Çözüm

Özgürlük antinomisi, özgürlüğün olanağını tartışan, bu olanak hakkında birbirine karşıt cevaplar veren iki savın oluşturduğu aklın görünürdeki çatışkılı durumuna denilir. Bu antinomiye öncelikle görünüşler dizisini kendiliğinden harekete geçiren bir özgürlük aracılığıyla gelen nedenselliğin var olduğunu iddia eden sav açısından inceleyebiliriz. Sava göre evrendeki görünüşler dizisi yalnızca doğa yasalarına dayalı olan nedensellik aracılığıyla meydana gelmez. Diğer bir deyişle, evrende meydana gelen görünüşleri açıklayabilmek için farklı bir nedenselliğe daha yaslanmamız gerekir. Bu nedensellik, özgürlük aracılığıyla gelen nedenselliktir.

¹ Kant'ın özgürlük anlayışı (her ne kadar bu anlayışın Kant'ın politika, hukuk ve dinsel görüşleriyle dolaylı bir ilişkisi bulursa da) en temelde onun teorik ve pratik felsefesinin birlikte göz önüne alınmasını gerektirmektedir. Bu anlamda özellikle özgürlük antinomisi ve özgürlüğün ahlak yasası ile ilişkisi üzerinde durulmalıdır. Türkçe literatüründe elbette ki Kant'ın özgürlük ve ahlak anlayışını, bazen bu anlayışın politik, hukuki ve dini içerimlerini de söz konusu ederek gündeme getiren, açıklayan, betimleyen, yorumlayan, aydınlatıcı çalışmalar söz konusudur. Buna özellikle, I. Kuçuradi'nin, P. Guyer'ın, A. Wood'un, H. Heimssoeth'ün, G. Deleuze'ün, A. Demir'in, H. Tepe'nin çalışmaları ve metin içerisinde atıfta bulunduğum diğer değerli kaynaklar örnek olarak verilebilir. Bizim çalışmamız ise, teorik bir sorun olarak özgürlük antinomisine, bu antinominin teorik çözümüne ve Kant'ın özgürlüğün saf pratik gerçekleşmesi olarak sunduğu ahlak anlayışına odaklanarak literature katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Bu açıdan çalışmamız özgürlük antinomisini daha ayrıntılı bir şekilde ele almakta ve ahlak yasasına ahlaklılığın koşulu olarak yaklaşmaktan çok onu özgürlükle ilişkisi bakımından gündeme getirmektedir. Öte yandan çalışmamızla, anlaşılmasında bazı zorluklar olan temalarda belirli oranlarda iyileştirmeler sağlamayı ummaktayız. Örneğin Balcı (2018), Kant'ın, özgürlüğün teorik akıl alanında çözülemeyeceğini savunduğunu belirtmiştir. Benzer bir iddia Yurtseven (2019: 2) ve Çiçek (2021) tarafından da dile getirilmiştir. Oysa Kant özgürlüğün doğaya aykırı olmadığını teorik olarak, gerçekleşme yolunu pratik olarak göstermiştir. Kanaatime göre özgürlüğün teorik akılda problemlilerle kalmaması, onun edimsel olarak bilgisine sahip olmayışımızdan çok, yalnızca onun gerçekleşme koşullarının henüz pratik akıl aracılığıyla verilmemiş olduğu anlamına gelmektedir. Dolayısıyla çalışmamızın bu amaç ve hedefleriyle, Kant'ın özgürlük anlayışının teorik ve pratik görünüşlerine ilişkin bütünlüklü bir bakış açısının oluşması daha mümkün görünmektedir. Neticede çalışmamızda öne sürdüğümüz iddialarımız da diğer çalışmalardan hiçbir biçimde çıkarılamayacak iddialar olarak değil, literatürde belirsiz, örtük bir şekilde işlenen noktalara güçlü bir açıklık kazandırmayı amaçlayan destekleyici iddialar olarak görülmelidirler.

Sav, karşıtının iddia edilmesi halinde içine düşülecek çelişki yoluyla temellendirilir. Savın haklılığı, karşı savın haksızlığı aracılığıyla tanıtılır. Bu doğrultuda şunu düşünebiliriz: evrende doğa yasalarına göre gerçekleşenden farklı hiçbir nedensellik söz konusu değildir. Eğer durum buysa evrendeki her şey bir doğa kuralı uyarınca, kendisinden önce gelen bir durumu izleyecektir. Diğer bir deyişle sonuç, nedenini ön gerektirecektir. Şimdi, bu nedenin kendisi de bir başlangıçla, daha önce var olmadığı bir zamanda ortaya çıkmış olmalıdır. Nitekim sonucun nedeni daima var olmuş olsaydı, sonucun kendisi de daima var olmuş olur, bir başlangıç aracılığıyla meydana gelemezdi. Dolayısıyla her şey, bir doğa kuralı uyarınca, kendisini önceleyen nedeni aracılığıyla, bir başlangıçla meydana gelmektedir. Öyleyse doğadaki görünüşler dizisinde, her şey bir başlangıçla meydana geliyorsa, hiçbir zaman bir *ilk* başlangıcın bulunamayacağını savunmamız gerekecektir. Bu bakımdan birbirlerini koşullayan nedenlerin oluşturduğu dizinin hiçbir tamamlanmışlığının da olmadığını düşüneceğizdir. Nitekim bir ilk başlangıcın bulunmadığı yerde, nedenler dizisinin geriye doğru devam eden bir sürekli ilerlemesi olacaktır.

Fakat böyle bir düşünce, doğada gerçekleşen her şeyin, gerçekleşebilmesi için bir nedene gereksiyor oluşuyla bağdaşmaz. Nitekim doğa yasasının tüm imlemi, gerçekleşen her olayın *a priori* olarak belirlenmiş yeterli bir nedeninin var olduğuna dayanmaktadır. Buna göre nedenler dizisinde bir ilk başlangıcın bulunamıyor oluşu ile doğa yasaları/yeter-neden prensibi birbirleriyle çelişmektedir. Nitekim nedenler dizisinde bir ilk başlangıç, bir ilk neden mevcut değilse, şeylerin gerçekleşebilmesi için de hiçbir yeterli neden olmayacaktır. Dizinin bir zincir oluşturarak bir sonucu ortaya çıkarması mümkün olmayacaktır. Dolayısıyla tüm nedenselliğin sadece doğa yasaları aracılığıyla mümkün olduğu savunusu çelişkili olmaktadır. Öyleyse, doğa nedenselliğinden farklı olan bir nedenselliği daha düşünmemiz gerekecektir. Varsayılması gereken bu nedensellik, bir şeylerin gerçekleşmesine neden olmakta, fakat kendisini belirleyen bir nedene bağımlı olmamaktadır. Bu nedensellik mutlak bir kendiliğindenliktir ki görünüşler dizisinin kendiliğinden başlamasına olanak sağlar. Bu nedensellik, *transzendentel* özgürlüktür. Bu özgür neden yoluyla, birbirlerini izleyen nedenler, bir ilk başlangıca, nedene erişir ki dizinin tamamlanmışlığı sağlanır (Kant, 2019: A447/B375).

Şimdi antinomiye bir de karşı-savın açısından inceleyelim. Karşı-sav evrende hiçbir özgürlüğün var olmadığını, olan her şeyin doğa nedenselliğinin etkileri olduğunu savunmaktadır. Karşı-sav, tıpkı savın temellendirilmesi sırasında yapıldığı gibi, karşıtının savunulması durumunda ortaya çıkan çelişki ile temellendirilir. Buna göre şöyle düşünülebilir: evrende *transzendentel* bir özgürlük, özgür bir nedensellik vardır. Eğer durum buysa, bu özgür nedenselliğin eylemini, dizi üretme belirlenimini, nedenlerin birbirlerini izleyerek bir dizi oluşturmalarını sağlayan ilk etkisini, mutlak kendiliğindenliğini kalıcı doğa yasalarına göre önceleyen hiçbir şey bulunamayacaktır. Bu nedenin eylemi ilk kez gerçekleşecek ve önceleyici bir nedene bağımlı olmayacaktır.

Fakat “her eylem için başlangıç henüz eyleme geçmeyen nedenin bir durumunu ön gerektirir ve eylemin dinamik bir ilk başlangıcı aynı nedenin önceki durumu ile hiçbir nedensellik bağıntısı olmayan, e. d. hiçbir yolda ondan doğmayan bir durumu ön gerektirir” (a.g.e: A447/B475). Herhangi bir eylemin gerçekleşebilmesi yalnızca bu eylemden ayrı olan bir neden aracılığıyla olanaklı olabilmektedir. Nedeni var olmayan bir sonuçtan, bir etkiden bahsedilemez. Buna göre “kendisi başka bir nedenden doğmayan bir ilk başlangıç düşüncesi, doğrudan doğruya nedensellik düşüncesine, yani, her etkinin bir önceki olayın sonucu olduğu fikrine tamamen terstir” (Öztürk, 2018: 73-74). Evrende gerçekleşen her durum, kendi nedenini gerektirdiğinden nedensiz bir nedenin mevcut olduğu savunulamaz. Öyleyse, nedenlerin mutlak bir kendiliğindenliği olarak *transzendentel* özgürlük savunusu, nedensellik ilkesine karşıdır. *Transzendentel* özgürlük savunusu “etkin nedenlerin böyle bir ardışık bileşimi olarak hiçbir deneyim birliğine olanak tanımadığı için hiçbir deneyimde bulunmayan boş bir düşünce-şeydir” (Kant, 2019: A447/B475) Bu durumda bu kez karşı-savın haklı olduğunu düşünmemiz gerekecektir. Buna göre doğada gerçekleşen her olay, ancak doğa nedenselliğine bağlı olarak düşünülebilir ve hiçbir özgürlük yoktur.

Görüldüğü üzere karşımızda bir antinomi bulunmaktadır. Özgürlüğün mümkün olup olmadığı sorusu, birbirine ters olan yanıtlarla karşılanmıştır. Dahası, her iki yanıt da haklı görünmektedir. Sav açısından baktığımızda özgürlük mümkün olmaktadır, karşı-sav açısından baktığımızda özgürlüğün olanaksız olduğu görülmektedir. Oysa bir şeye birbirine karşıt olan yüklemelerden yalnızca biri yüklenebildiğinden hem savın hem de karşı-savın haklı olduğunu düşünmek çelişkili olacaktır. Öyleyse bu çatışki nasıl çözülebilir? Açıkçası Kant bu karşıtlığın *diyalektik uslamaya* bağlı olarak ortaya çıkan görünürde bir karşıtlık olduğunu ve çözümünün mümkün olduğunu düşünmektedir. Nitekim Kant, antinomiye ikili düzeyde işleyen bir nedensellik anlayışıyla çözmektedir. Kant, sav ve karşı-savın haklılığını, farklı bağıntılar içerisinde ama aynı anda mümkün görmektedir. Hem sav hem de karşı-sav haklıdır, ama farklı bağıntılar içerisinde.

Bu doğrultuda Kant'a göre evrendeki olayların gerçekleşmesini sağlayıp birbirinden farklı olan iki nedensellik düşünülebilir. Bu nedenselliklerden ilki doğaya, ikincisi özgürlüğe göredir. İlk nedensellik açısından, gerçekleşen

her olayın doğa yasalarına bağlı olduğunu, onların etkileri olduğunu düşünmemiz gerekecektir. Buna göre, sonucun doğa yasalarına göre belirlenebilen bir nedeni vardır (a.g.e: A532/B560). İkinci nedensellik açısından, gerçekleşen bir olayın kendiliğinden başladığını, doğa yasalarına tâbi olan bir nedenin değil, özgür bir nedenin etkileri olarak meydana geldiğini düşünmemiz gerekecektir. Bir olayı kendiliğinden başlatma yetisine (akıl yetisine) karşılık gelen bu ikinci nedensellik, zamana göre kendisini önceleyen herhangi bir nedene alt güdümlü değildir (a.g.e: A534/B562).

Bu noktada sorulması gereken soru şudur: Kant bu iki nedenselliği nasıl uyum içerisinde işliyor olarak düşünebilmektedir? Cevap, bu iki nedenselliği aynı şeye, farklı bağıntılarda, kiplerde, düzeylerde yükleyebilme şansımızın oluşuyla verilir. Buna göre aynı şeye, duysal ve zihinsel bir nedensellik yüklenebilmektedir. Zihinsel nedensellik, anlaşılabilir/düşünülebilir bir nedenseliktir. Kant, duyularımız açısından bakıldığında, görünüş olmayan şeyin 'anlaşılır' olarak adlandırılabilmesini düşünmektedir. Öyleyse şöyle söylenebilir: duyu evreni açısından bize görünüş olarak görünen şey, duysal olarak görülmemeyen (zaman ve uzay görülerinin, kategorilerin uygulanamayacağı), dolayısıyla görü nesnesi olarak düşünülmemeyecek ama görünüşlerin nedeni olmasına olanak sağlayan bir yetiye sahipse bu söz konusu şeye ait olan nedensellik, iki şekilde düşünülebilir: İlk açıdan ele aldığımızda bu şeye ait olan nedenselliğin, bir kendinde şeyin nedenselliği olduğunu düşünmemiz gerekecektir. Bu açıdan, bu nedensellik eylemine göre anlaşılır/düşünümlü olarak kabul edilebilir. İkinci açıdan baktığımızda, bu şeye ait olan nedenselliğin duysal olarak görülünebilen bir görünüşün nedenselliği olduğunu düşünmemiz gerekecektir. Bu açıdan, bu ikinci nedensellik, etkilerine göre duyulur olarak kabul edilebilir.

Böylelikle Kant açısından aynı öznenin hem *empirik* hem *zihinsel* bir nedenselliği vardır. Bu nedensellikler, aynı etkiye bir araya gelirler (a.g.e: A539/B567). Nitekim bir etkin neden olan öznenin hem *empirik* hem *anlaşılır* bir karakteri vardır. Öznenin empirik karakteri, görünüşlerin tümüyle birlikte baştan sona giden bir bağlantı ve düzen içerisinde, doğa yasalarına tâbi olarak görülebilir. Fakat bu öznenin, duyulabilir olmayan, görünüş olmayan, kendisi bir görünüş olmadığı için doğa yasalarına tâbi olmayan bir anlaşılır karakteri daha vardır. Niyetlerin oluşturucusu olan anlaşılır karakter, görünüşler dizisinin, duysal etkiler olarak görünebilir olan eylemlerin başlamasının nedeni olarak düşünülebilir. Empirik karakter, görünüşteki şeyin karakteridir. Anlaşılır karakter ise, bilinebilir değil (çünkü kendisi bilinebilecek bir görünüş değildir) düşünülebilir olan, kendinde şeyin karakteridir.² Bu açıdan anlaşılır nedensellik empirik nedenselliğin *transzendentel* nedeni olarak kabul edilmelidir (Kant, 2019: A541/B569; Coşkun, 2016).

Öyleyse geldiğimiz noktada Kant'ın, özgürlüğü teorik açıdan doğaya aykırı³ bulmadığını, özgürlük antinomisini çözdüğünü söyleyebiliriz. Dolayısıyla artık bu noktadan itibaren Kant'ın, özgürlüğün gerçekleşmesini hangi koşullara bağlı kıldığını görmemiz gerekecektir. Soru değişmiştir. Soru artık "özgürlük olanaklı mıdır?" sorusu değil, "özgürlük nasıl gerçekleştirilir?" sorusudur. Bu değişim nedeniyle, teorik aklın alanından pratik aklın alanına geçmemiz gerekecektir. Nitekim, olması gereken şeylerle, kendi nesnelere gerçekleştirilmesiyle ilgilenen pratik akıl, eylemlerimiz aracılığıyla özgürlüğü nasıl gerçekleştirebileceğimizi göstermektedir.

2. Ahlak Yasasına Bağlanan Özgürlük

Öncelikle Kant'ın ahlak felsefesinin ideal yönünün saf bir felsefe yaratmak olduğunu, deneysel olan her ögenin dışlanmasını gerektirdiğini söylemek gerekir. Kant, deneysel içeriklerle yüklü olan Antropolojiden, deneysel etikten ayrılan bir ahlak felsefesi ortaya koyma amacındadır. Bu ahlak felsefesinin olanağını ödev ve ahlak yasası ideleri sağlamaktadır (Kant, 2013: 2-4). Nitekim tam denilebilecek ahlak, ahlak yasalarına, ilkelerine dayanmaktadır (a.g.e: 43). Ahlak yasaları kişiyi deneysel olanın tesadüfiliğinden, olumsuzluğundan uzak olarak, mutlak bir zorunlulukla yükümleyen, istemeyi belirleyen nedenlerdir (Güner - Özturan, 2022).

Bu açıdan Kant'ın en temel iddiası, tüm akıl sahibi varlıklarda bulunan ahlak yasalarının onlara istemelerini belirleyebilecekleri *a priori* bilgiler verdiği yönündedir. Kant ahlak yasalarının bir akıl sahibi olan insanı, içinde yaşadığı dünyanın koşullarına göre değil, *a priori* özelliğe sahip olan saf akıl kavramlarına göre yükümlendiğini iddia etmektedir. Öyle ki ahlak yasaları aracılığıyla belirlenen bir istemenin her türlü deneye dayalı olan hareket nedenini dışarıda bıraktığı söylenir (Ketenci, 2008). Öyleyse burada geçerli kılınmaya çalışılan istemenin saf bir isteme olduğunu düşünmemiz gerekecektir. Bu istemeye akıl egemendir, isteme akıl tarafından tek başına, mutlak bir zorunlulukla *a priori* temelde belirlenmektedir. Bu açıdan ahlak metafiziğinin temel amacının da açığa kavuşturulmasını düşünebiliriz: her ne kadar ahlak metafiziği genel olarak istemeyi belirleyen nedenlerin araştırılmasını amaçlıyor olsa da onun en temel yöneliminin akıl sahibi varlığın istemesini belirleyen *saf* ilkeleri, ideleri ortaya koymak olduğunu söyleyebiliriz.

2 "Kant özneyi, numen olarak özgürlük yasalarını koyan, bu yasalara itaat eden ve fenomen olarak doğa yasalarına tâbi olan olarak ayırmaktadır" (Bezci, 2005: 51).

3 Karşılaştırma için bkz: (Kant, 2019, A558/586 ve Guyer, 2022: 243).

riz. Öyleyse bu noktadan itibaren aktardığımız bu genel belirlenimleri detaylı bir şekilde açıklamamız gerekecektir. Bu gerekliliği yerine getirebilmek için de Kant'ın ahlak felsefesinin düşünsel matrisini açıklamamız doğru olacaktır. Bu yolda Kant'ın ahlak felsefesini meydana getiren temel kavramların –iyi isteme, ödev, saygı, ahlak yasası, amaçlar krallığı, ahlaki koyut kavramlarının– ne anlama geldiğiyle ve bu kavramların birbirleriyle olan ilişkileriyle ilgilenelimiz.

2. 1. İyi İsteme

Öncelikle iyi isteme/iyi niyetli istenç kavramına yönelebiliriz. Kant bu dünyada, hatta bu dünyanın dışında bile, kayıtsız ve şartsız olarak iyi ve en değerli sayılabilecek yegâne şeyin iyi isteme olduğunu düşünmektedir. Nitekim Çilingir'in (2015: 56) belirttiği üzere “akıl sahibi bir varlık olarak insanın amacı ve ödevi ‘kendi başına iyi bir iradeyi’ ortaya koymaktır”. İyi isteme, eylemi belirleyen iyi niyettir. Bu açıdan genel olarak insana ait olan tüm yeteneklerden önde gelmektedir (Kant, 2013: 8). Hatta Kant'a göre bir kimse bir eyleme kalkıştığında eyleminin ardındaki niyet iyi ise, o eylem, sonucu ne olursa olsun, iyi olarak görülmelidir. İyi isteme, mutluluğa layık olmanın temel koşuludur ve mutluluk beklentisinden de öndedir.⁴ Bu açıdan iyi isteme, her türlü eğilimden,⁵ çıkar ya da hazdan, ben-sevgisi altına giren her ilke ya da nedenden öndedir. İyi isteme, başka herhangi bir amaç için araç olarak iyi değildir, kendi başına iyidir (Demir, 2020: 50). Bu anlamda Kant, aklın iyi isteme için belirlenmiş olduğunu, aklın hakiki belirleniminin iyi isteme olduğunu düşünmektedir.⁶

2. 2. Ödev ve Saygı

Kant, ödev kavramı iyi isteme kavramını içerdiği için, iyi istemeyi ödev düşüncesi yoluyla açmaktadır (Kant, 2013: 12). Demir'in (2020: 52) belirttiğine göre ödev, iyi isteme ve ahlak yasası arasında bir köprüdür. Bu doğrultuda Kant'ın, eylemleri ödeve göre üçe ayırdığını ve ödev düşüncesine bağlı olan üç temel önermeyi tanıtlamak istediğini görürüz. Bu eylemler, *ödev aykırı eylemler*, *ödev uygun eylemler* ve *ödev uğruna yapılmış olan eylemler*dir. Şimdi bu ayrımları inceleyelim.

Ödev aykırı eylem, istemeyi belirleyen maksimin ödev dayalı olmadığı anlamına gelir. Kant, maksimi istemenin öznel ilkesi olarak öne çıkarır. Dolayısıyla ödev aykırı bir eylemde, bu öznel ilkenin ödevin göz ardı edilmesi yoluyla oluşturulduğu söylenebilir. Dürüstlük bir ödevken, ödev aykırı bir eylem, yalan söylemek olacaktır. İkinci eylem türü, ödev uygun olan eylemlerdir. Bu eylem türünde, istemeyi belirleyen maksim her ne kadar ödev uygun olsa da ödev uğruna değildir. Bu eylem türünde, ödev uygunluğun zorunlu değil, koşullu ya da rastlantısal olduğu görülür. Kişi, ödevi onu gerektirdiği için iyi değildir, iyiliğin ona bir getirisi olduğu için iyidir. Her ne kadar iyi olduğu için maksimi ödev uygun olsa da iyiliği koşulludur ve ödev uğruna değildir. Dolayısıyla ödev uğruna yapılan eylemin, koşulsuz (kategorik), kesin bir buyruğa göre zorunlulukla yapılan bir eylem olduğunu düşünebiliriz (Kant, 2013: 29; Wood, 2020: 222; Kuçuradi vd, 2006: 3-5).

Bu ayrımlar ışığında Kant'ın tanıtlamak istediği üç temel önermeye eğilebiliriz. İlk önerme, eylemin ahlaksal değerini yalnızca ödev uğruna yapılmış olmasıyla kazandığını söylemektedir. Öyleyse, eğer eylemlerimizin ahlaksal bir değerinin olmasını istiyorsak, eylemlerimizin hem ödev aykırı olmaması hem de yalnızca ödev uygun değil, ama aynı zamanda onun uğruna yapılmış olması gerekecektir. İkinci önerme ise, ödev uğruna yapılmış olan bir eylemin doğasını biraz daha açmaktadır ve eylemin sahip olduğu ahlaksal değer, eylemin sonunda ulaşılabilecek amaçta değil, eylemi belirleyen maksimde yattığını söylemektedir. Bu önerme ödev uğruna yapılmış olan bir eylemin, eylemin etkileri olarak amaçlar ve güdülerden bağımsız olması gerektiğini söylemektedir. Dolayısıyla, ödev uğruna yapılan bir eylemin, eylemin sonunda ulaşılabilecek bir amaçla ya da güdüyle koşullanmadığını, koşulsuz olarak buyuran ödev, nedene göre yapıldığını düşünmemiz gerekecektir (Kant, 2013: 15).

Kant, ilk iki önermenin sonucu olarak, üçüncü önermeyi öne sürmektedir. Üçüncü önerme, ödevin asli doğasını serimleyerek, ödev dediğimiz şeyin, yasaya saygıdan dolayı yapılan eylemin zorunluluğu olduğunu söylemekte-

4 Çalışmamızın devamında göreceğimiz üzere Kant, mutluluğu, ideal ahlak anlayışından tamamen dışlamamıştır. Mutluluk, en yüksek iyinin öğelerinden biri olarak, ‘Neyi umut edebilirim?’ sorusu için Kant'ın öne sürdüğü bir cevaptır. Fakat, genel olarak bakıldığında, istemeyi belirleyen neden her zaman ahlak yasası olmalıdır ve bu anlamda mutluluk, istemeyi belirleyen nedenin ahlak yasası olması durumunda, feda edilmelidir.

5 “Arzulama yetisinin duymalara bağımlılığına eğilim denir; bu da her zaman bir gereksinimi gösterir” (Kant, 2013: 30).

6 Ayrıca bkz; (Akarsu, 1999: 88).

dir. Kant'a göre "insanların eğilimlerinden hiçbir şey beklememeli, her şeyi yasanın egemenliğinden ve ona borçlu olduğumuz saygıdan beklemeliyiz" (a.g.e: 43). Saygı, ahlak yasasını duyan ve ona uyan kişinin ahlak yasası tarafından etkilenmesidir, ahlak yasasına duyduğu saygıdır. Bu anlamda saygı, deneysel bir nesnenin (başarı, güç gibi nesnelerin) edilgin etkilenimi sonucu ortaya çıkmamaktadır. Saygı, ahlak yasasının buyruğunu duyan aklın, etkin bir duygusudur. Ahlak yasasına duyulan saygı, bizlere olması gerekeni bildiren etkin bir duygudur. Yasaya saygı olması gerekeni, bir 'gerek' olarak bildiren duygudur. Kişi, ahlak yasasına duyduğu saygıyla, istemesini belirlemeye çalışan koşullu ben-sevgisini, eğilimleri yıkar ve yasaya uyma çağrısına uyararak eylemine hakiki bir ahlaksal değer verir. Nitekim "ondan yana olan öznel nedenler ne kadar az olursa, ona karşı olanlar ise ne kadar çok olursa, bir ödevdeki emrin yüceliği ve iç değerliliği o kadar kanıtlanır" (a.g.e: 42).⁷

2. 3. Ahlak Yasası ve Ahlaki Koyut Olarak Özgürlük

Geldiğimiz noktada artık ahlak yasasına ve bu yasanın özgürlükle olan ilişkisine yönelebiliriz. Aslında Kant ahlak yasasını saf pratik aklın temel yasası olarak formüle etmiştir (Kant, 2014: 35). Fakat ahlak yasasının biçimsel ve içeriksel olarak birbirini tamamlayan farklı formülasyonlarının olduğuna dikkat etmekte fayda vardır. Demir (2020: 65-66), H. J. Paton'dan aktarımla, Kant'ın ahlak yasası için beş farklı formülasyon öne sürdüğünü belirtmiştir. Bunlar evrensel yasa formülü (kesin buyruk), doğa yasası formülü, kendinde amaç formülü (pratik buyruk), amaçlar krallığı formülü ve otonomi formülü olarak öne çıkarılmıştır.

Diğer taraftan bu formülasyonların tümü ahlak yasası ve özgürlük arasında kurulan zorunlu bir bağıntı ile mümkün olabilmektedir. Bu bağıntıya göre, özgürlük ahlak yasasının var olma nedeni (*ratio essendi*), ahlak yasası özgürlüğün bilinme nedenidir (*ratio cognoscendi*) (Kant, 2014: 4). Dolayısıyla ilk açıdan, özgürlük var olmasaydı, hiçbir koşulda bir ahlak yasasına sahip olamayacağımızı düşünmemiz gerekecektir. İkinci açıdan baktığımızda, ahlak yasası olmasaydı, özgür olduğumuzu hiçbir koşulda bilemeyeceğimizi düşünmemiz gerekecektir. Şu hâlde *a priori* özelliğe sahip olan ahlak yasasının bizlere özgür varlıklar olduğumuzu bildirdiğini düşünebiliriz. Nitekim ahlak yasasının bilinci, aklın bir olgusu olarak içimizde yerleşiktir (Gedikli, 2021). Fakat Tepe'nin (2022: 84) de belirttiği üzere "Kant'ın aklın olgusu dediği ahlak yasasının kendisi değil, onun bilincidir. Doğrudan bilincine vardığımız ve bize yükümlülük yükleyen, ahlak yasasının bilinci, yani bir gerekliliğin bilincidir. Ahlaklı eylemek gerekeni yapmaktır. Gerekenin ne olduğunu bize söyleyense ahlak yasasıdır".

Özgürlüğün yasası olan ahlak yasası, deneysel olarak, tek tek durumlardan elde edilmez. Hatta deneysel olanın herhangi bir etkisi, ahlak yasasını saflığından, bizleri de özgürlüğümüzden uzaklaştırır. Öyleyse durumun tersini düşünmemiz gerekecektir. Buna göre ahlak yasasının bilinci, biz herhangi bir eyleme kalkıştığımızda, aklın bir olgusu olarak kendini açıkça gösterir. Ahlak yasası, bir gereği, yapmamız gerekeni, bu yapmamız gerekeni yapabileceğimizi, tüm eylem durumlarında, *a priori* olarak bizlere bildirir (Uygun, 2021).

Şu hâlde ahlak yasasının her değerinin üstünde bulunan bir değere sahip olduğunu söylememiz gerekir. Ahlak yasası eğilimlerden, ben sevgisinden, arzularımızdan, tutkularımızdan, mutluluğumuzdan daha değerlidir. Nitekim ahlak yasası, sıraladığımız tüm bu nedenlerden farklı olarak, bizi her türlü koşullanmadan (*heteronomiden*) bağımsız kılar ve istememizi sırf akla göre belirlememizi sağlayarak irademizi özgür (*autonom*) kılar (Heimsoeth, 2018: 128). Bu durumda, ahlak yasasının belirlenimi altında olan bir istemenin kayıtsız ve şartsız olarak iyi olduğunu düşünmemiz gerekecektir. Nitekim ahlak yasasının belirlediği isteme, bizlere doğrudan özgürlüğümüzü temin etmektedir. Ahlak yasası her türlü eğilimin, eylemden beklenen etkinin, deneysel olan her türlü dışsal ögenin askıya alınmasını sağlayarak, eylemimizi koşulsuz bir şekilde ortaya koymamıza olanak sağlamaktadır. Bu koşulsuzluk tam da özgürlük olarak anlaşılmalıdır. Bu öyle bir özgürlüktür ki istememizi sırf doğa nedenselliği tarafından belirlenmemekle kalmaz (negatif özgürlük), ama aynı zamanda ahlak yasası tarafından doğrudan belirlenir (pozitif özgürlük) (Kant, 2014: 38; Ürek, 2007).

Ahlak yasasının temel belirlenimleri ve özgürlükle olan ilişkisi açıklandığına göre, şimdi bu yasanın temel niteliklerine ve Paton'ın işaret ettiği formülasyonlara eğilmemiz gerekir. Nitekim ahlak yasasının temel nitelikleri ve formülasyonları bizlerin belirli bir durum karşısında yasayı nasıl kurmamız gerektiğini bizlere öğretmektedir. Bu doğrultuda Kant açısından bir ahlak yasası, genel, istisnasız, çelişkisiz, kendisiyle tutarlı olmalıdır. Ahlak yasası genel ve istisnasızdır çünkü tüm akıl sahibi varlıklar adına istemenin belirlenmesini talep eder (Balcı, 2018). Buradaki durumda tikel bir duruma göre oluşturulan bir yasa değil, tüm durumları kuşatan genel bir yasa söz konusudur. Nitekim ahlak yasasının evrensel yasa formülü de tam olarak bunu bildirmektedir: "aynı zamanda evrensel bir yasa olmasını isteyebileceğin maksime göre eyle" (Kant, 2013: 19/37-38).

⁷ Ahlak yasasına duyulan saygının kendini gösterdiği etkili bir örnek (Fontenelle örneği) için bkz; (Kant, 2014: 83).

Örneğin bir kimse tutamayacağını bildiği halde söz vermeyi bir ahlak yasası olarak görebilir mi? Bu durumda yapmamız gereken tek şey, kendimize böyle bir maksimin özne bir ilke olmaktan çıkıp, nesnel bir ilke, yani evrensel bir yasa haline gelip gelemeyeceğini sormaktır. Bu maksim, tüm akıl sahibi varlıklar adına istenebilecek bir maksim midir? Açıkçası, verilen sözlerin tutulmadığı bir yerde, kimse söz veren kişiye inanmayacaktır. Bu da söz vermenin doğasıyla, karşıdaki kişinin inanmasıyla, çelişecektir. Dolayısıyla böyle bir maksim, nesnel bir yasa statüsüne, tüm akıl sahibi varlıkların tâbi olacağı bir ahlak yasasına dönüşemez. Nitekim ahlak yasası, istememizi genel bir doğa yasası olacaktıysa, oluştuğumuzu talep etmektedir (a.g.e: 38). Böylelikle ahlak yasasının ikinci formülasyonu açıklık kazanmaktadır: “öyle hareket et ki, eyleminin maksimi senin istencinle sanki genel bir doğa yasası haline gelebilsin”.

Dahası ahlak yasasının, özellikle içeriksel bir temelde, bir akıl sahibi varlık olan insanı amaç olarak görmeyi buyurduğu görülmektedir. Nitekim ahlak yasasının üçüncü formülasyonu “insanlığı kendinde ve başkalarında, bir araç olarak değil, daima aynı zamanda bir amaç olarak eyle” demektir (a.g.e: s. 46). Örneğin kendi hayatına son vermek isteyen biri, kendi kişisinde tüm insanlığı bir amaç olarak görmekten vazgeçtiği için, ahlak yasasına karşı gelen bir kişi olarak görülmelidir. Ya da iş başvurusunda bulunan bir insanı, sırf kurumun işlerini görebilecek bir araç olarak görmemek gerekir. Bu insanı kendi başına değerli olan hayatını daha iyi bir düzeye taşımak isteyen biri olarak görmek, onun kişisinde tüm insanlığı amaç olarak görmek gerekir. Diğer taraftan, amaç olarak tayin edilen insanın, deneyimden ödünç alınan bir kavram olmadığına da dikkat etmek gerekir. Nitekim insan, yalnızca tek tek durumlara göre değil, genel olarak tüm durumlar için, nesnel ve istemeyi harekete geçiren bir neden olarak göz önüne alınmaktadır.

İnsanın ahlak yasası tarafından bir amaç olarak buyurulması, tüm akıl sahibi varlıklar için geçerli olan bir buyruktur. Bu durumda, tüm akıl sahibi varlıkların bu buyrukla birbirlerine bağlanabileceğini düşünmemiz gerekecektir. Nitekim Kant, tüm akıl sahibi varlıkların, bu buyruk yoluyla birbirlerine bağlandıklarını, bir bütünü, sistematik bir birliği meydana getirdiklerini öne sürmektedir. Bu sistematik birlik, bir ideal olarak düşünülebilecek amaçlar krallığıdır. Kant bu krallığın üyelerinin ortak yasalara göre bir bütün oluşturduğunu düşünmektedir (Heimsoeth, 2018: 127). Bu birliği, bütünü, krallığı meydana getiren akıl sahibi varlıklar hem bu krallığın yasa koyucuları hem de bu krallığın yasalarının uyucularıdır (Çiçek, 2021). Böylelikle ahlak yasasının dördüncü formülasyonu açıklık kazanmaktadır: “özgür ve iyi istençlerin cumhuriyetinde, amaçlar krallığının bir üyesi olarak hem yasa koyucu hem de yasaya uyucu olacak biçimde eyle”. Bu krallıkta akıl sahibi varlıkları ifade eden tüm kişisel farklılıklar ya da özel amaçlar soyutlanır ve yasalar genel geçerlilikleri yoluyla amaçları, kişileri belirler. Dolayısıyla amaçlar krallığı düşüncesiyle Kant'ın evrensel bir ilişkiler ağını, evrensel bir etik alanı mümkün gördüğünü düşünebiliriz.

Öyleyse geldiğimiz noktada artık Paton'ın öne sürdüğü beşinci formülasyona ve devamında özgürlüğün neden Kant tarafından bir koyut olarak görüldüğüne eğilebiliriz. Şurası açık ki Kant'a göre ahlaklılık dediğimiz şey, ortaya koyduğumuz eylemlerimizin, istemenin özerkliğiyle ilişkisidir. İstemenin özerkliği dediğimiz şey de bu istemelerimizi belirleyen maksimlerin tüm akıl sahibi varlıkları gözetken genel yasalar olarak ortaya konulmasıdır: yasa bize “istememin maksimleri aracılığıyla kendini aynı zamanda genel yasa koyucu olarak görebilecek şekilde eylemde bulun” der. Bu açıdan Kant'ın nezdinde özerklik ilkesinin ahlakın biricik ilkesi olarak düşünüldüğünü söyleyebiliriz. Ahlak yasası, bize istemelerimizde özerk olmayı yani maksimlerimizi genel yasalar olarak seçmeyi buyurmaktadır. Şu hâlde “hem özgürlük hem de istemenin kendi kendine yasa koymasının her ikisi de özerkliktir, dolayısıyla birbirinin yerine geçebilecek kavramlardır” (Kant, 2013: 69). Kişi maksimlerini özne düzeyden nesnel bir düzeye taşıyabildiği ölçüde, yaderklikten, heteronomiden kurtulur ve özerkliğe, otonomiye kavuşur. Bu ise, her türlü eğilimden, koşullu buyruklardan ya da yasayı dışsal bir nesne yoluyla istemeye vermekten uzak olmayı, yasayı istemeye istemenin bizzat kendisinin, koşulsuz bir buyruk aracılığıyla vermesini, istemenin her türlü dış nesneden soyutlanmasını gerektirmektedir (Kant, 2013: 59; Çağlıyan, 2019).

Neticede Kant'ın ahlaklı olmayı, ahlak yasasına bağladığı görülmektedir. Diğer taraftan Kant, özgürlüğü de ahlak yasasına bağlamaktadır. Buna göre kişi özgür ve ahlaklı olmayı istiyorsa, ahlak yasasına göre eylemelidir. İstemenin akıl sahibi olan tüm varlıkların bir nedenselliği olduğunu düşünürsek, bu nedenselliğin özelliğinin özgürlük olması için, bu nedenselliğin yasasının da ahlak yasasının bizzat kendisinin olması gerekecektir. Nitekim, özgürlük aracılığıyla gelen nedenselliğin yasasının ahlak yasası olması durumunda istemenin her türlü yabancı nedenden bağımsız ve özgür olması sağlanabilecektir. Kişi, özgürlük aracılığıyla gelen nedenselliğe ve bu nedenselliğin yasasına bağlı olduğu ölçüde, özgür olmaktadır. Dolayısıyla özgürlük idesi yoluyla kendi eylemlerini gerçekleştiren her akıl sahibi varlığın pratik anlamda özgür olduğunu düşünmemiz gerekecektir. “Akıl sahibi, dolayısıyla düşünülür dünyaya ait bir varlık olarak insan, kendi istemesinin nedenselliğini, özgürlük idesi olmadan hiç düşünemez” (Kant, 2013: 71). Özgürlük idesinin varsayılması yoluyla da yasanın bilinci ortaya çıkar. Buna göre özgürlük, pratik aklın, ahlak yasası yoluyla *a priori* olarak bildiği ilk koyutu olmaktadır (Kant, 2014: 143-144).

Teorik aklın soruşturmalarında problemleri olarak kalan ideler ve saf aklın ideali, yani özgürlük ve ölümsüzlük ideleri ile Tanrı, pratik akıl aracılığıyla saf pratik aklın koyutları haline gelmektedir. Fakat Kant özgürlük ile diğer iki idenin koyut olarak alınması arasında bir farkın olduğunu belirtmektedir. Özgürlük “doğrudan doğruya kavrayamazak da olanaklılığını *a priori* olarak bildiğimiz tek idedir; çünkü özgürlük ahlak yasasının koşuludur, bu yasayı da biliyoruz. Tanrı ve ölümsüzlük ideleri ise ahlak yasasının koşulları değil, yalnızca bu yasanın belirlediği bir istemenin zorunlu nesnesinin koşulları, yani saf aklımızın sırf pratik kullanımının koşullarıdır” (a.g.e: 4). Öyleyse özgürlüğün bir koyut olarak atanması hususunda, yukarıdaki ayrımı da hatırlayarak, şuna dikkat etmemiz gerekecektir: Özgürlük var olmasaydı, ahlak yasası ve dolayısıyla ahlaklılık mümkün olamayacaktı. Hatta özgürlük var olmasaydı, saf pratik aklın gerçekleştirmek üzere önünde bulduğu en temel ahlaki hedef, en yüksek iyi de olanaklı olamazdı. En yüksek iyinin gerçekleştirilebilme olanağı içinse, ölümsüzlük ve Tanrı'nın bir koyut, inanç olarak pratik akıl tarafından kabul edilmesi gerekmektedir.⁸ Şu hâlde, sonuç olarak, öznenin bir nedenler zincirini kendi başına, tüm görüşlerden bağımsız olarak başlatabilmesi anlamına gelen özgürlük, istemeyi *a priori* bir biçimde belirleyen ahlak yasası yoluyla gerçekleştirilebilmektedir.

3. İddiaların Temellendirilmesi

Görünen o ki geldiğimiz noktada, çalışmamızın başında öne sürdüğümüz iki temel iddianın yeterli ölçüde sağlama alındığını düşünebiliriz. Yine de iddialarımızın temellendirilmelerinin daha açık bir formülasyonunu burada sunmakta fayda vardır. Hatırlanacağı üzere çalışmamızın ilk iddiası, Kant'ın özgürlük anlayışının ancak onun teorik ve pratik felsefesinin birlikte göz önüne alınmasıyla açıklığa kavuşturulabileceğiydi. Buna göre gerçekten de çalışmamız boyunca takip ettiğimiz güzergahta Kant'ın özgürlük anlayışının teorik ve pratik görünümünün olduğu anlaşılmıştır. Özgürlük, olanaklılığı bakımından sorunsallaştırıldığı ölçüde teorik felsefenin bir konusu olarak karşımıza çıkmıştır. Özgürlüğün mümkün olup olmadığı, teorik felsefede bir antinomi konusu olarak karşımıza çıkmıştır. Kant birbiriyle çatışan tarafların oluşturduğu bu antinomiye ikili (duyusal ve zihinsel özelliğe sahip) bir nedensellik anlayışıyla çözmüş, özgürlüğün teorik bakımdan doğaya aykırı olmadığını savunmuştur. Diğer taraftan özgürlük, Kant tarafından gerçekleştirme koşulları bakımından da sorunsallaştırılmıştır. Buna göre özgürlük, yalnızca bilgisel değil, aynı zamanda ahlaki bir değerlendirmeye ele alınmıştır. Bu değerlendirmede Kant'ın, özgürlüğü gerçekleştirebilmesi için her türlü duyusal koşuldan bağımsız olan ahlak yasasına başvurduğu görülmüştür. Kant'ın, ahlak yasasının istememizi belirlemesi durumunda özgür olacağımızı düşündüğü görülmüştür. Böylelikle de birinci iddiamız yeterli ölçüde temellendirilmiştir. Nitekim özgürlüğün Kant tarafından hem olanaklılığı bakımından (teorik olarak) hem de gerçekleştirilme koşulları bakımından (pratik olarak) ele alındığı, yalnızca bu iki bağlamın bütünsel bir şekilde göz önüne alınmasıyla anlaşılabilirliği görülmüştür.

İkinci iddiamız ise, Kant'ın her insan istemini ya da eylemini değil, yalnızca ahlak yasasının belirlediği insan istemini ya da eylemini özgür olarak kabul ettiğiydi. Açıkçası geldiğimiz noktada bu iddiamızın da yeterli ölçüde temellendirildiğini düşünebiliriz. Nitekim gerçekten de görülmüştür ki Kant açısından özgürlük, her türlü eğilimden, tutkuların, beklentilerden, ben sevgisi altına düşen her nedenden bağımsız olan (genel, çelişmez, tutarlı, koşulsuz olan) ahlak yasasına uyulması durumunda gerçekleşebilmektedir. Öyleyse bunun şu anlama geldiğini ifade edebiliriz: bir kişi ahlak yasasının bilincindeyken (örneğin ‘dürüst ol!’, ‘çıkarmını düşünme!’, ‘yaşamını sürdür!’, ‘karşındaki insanı amaç olarak gör!’ diyen bir iç çağrının, buyruğun sesini duyarken), bu bilince rağmen bir başka istemin peşinde giderse, o kişi, böyle yaparak, özgür olamamaktadır. Özgürlük, bir seçim özgürlüğü değildir. Özgürlük, birbirinden farklı olan olaylar dizisinden herhangi birini seçmek değildir. Özgürlük, yalnızca olayların başka türlü olabileceğini görebilmek, bunun zihinsel farkındalığına sahip olmak değildir. Tüm bunlar, yalnızca özgürlüğün doğaya aykırı olmadığını göstermektedir ve sanırım daha ziyade teorik bir değerlendirmenin veya duyusal etkisindeki bir istemenin kapsamına düşer. Oysa özgürlüğün esası, onun gerçekleştirilmesinde, pratik nesnellikte temellenmektedir. Böyle

8 En yüksek iyi, iki öğeden oluşmaktadır. Bu öğeler ahlaksal yetkinlik ve mutluluk öğeleridir. Ahlaksal yetkinliğe, erdem ya da mutluluğa layık olma da denilebilir. Buna göre bir kişi ahlaksal yetkinliğini, erdemini ve bu yetkinlik yoluyla gelebilecek olan mutluluğunu sağladıkça, en yüksek iyiyi gerçekleştirmiş olacaktır. Kant, ahlaksal yetkinliğin sınırlı bir insan ömrü içerisinde karşılanamayacağını, bu yetkinliğin ancak alt basamaklardan başlayıp üste doğru çıkan sonsuz bir ilerleme yoluyla karşılanabileceğini düşünmektedir. Sonsuz bir ilerleme, ancak kişiliğin kalıcılığını yani ruhun ölümsüzlüğünü bir koyut olarak temele almakla mümkün olabilmektedir. Diğer taraftan, en yüksek iyinin ikinci öğesi olan mutluluğun olanaklılığı için iyilikli bir Tanrı'nın varlığını koyut olarak temele almamız gerekmektedir. Nitekim ahlak yasasına göre eylemde bulunuyor olsak bile, doğanın bize bunun karşılığında bir mutluluk vereceğinin garantisi yoktur. Çünkü kişi sırf istemesiyle, aklının yasaları aracılığıyla, bu dünyanın nedeni olamaz. Dolayısıyla, aklın yasaları ile doğanın yasaları arasında bir uyumun olması, mutluluğa layık olmaya çalıştığımız ölçüde bu mutluluktan pay alma ümidimizin doğması için Tanrı'nın varlığını kabul etmemiz gerekmektedir. Özgürlük koyutu ise, bütün bu sürecin, en yüksek iyinin olanağının zemininde yer almaktadır. Nitekim özgür olmasaydık ne ahlaklılık ne de ahlaki hedefler mümkün olabilirdi (Kant, 2014: 133-136; Wood, 2020: 289; Heimsoeth, 2018: 139; Tuzcuoğlu, 2008: 117; Bakubala, 2006: 50; Güner - Özturan, 2022; Oktay, 2019; Yıldırım, 2019).

bir gerçekleşme, özgürlüğün böyle bir pratik nesnellığe kavuşabilmesi ise, yalnızca ahlak yasasının buyurduğu gibi davranabilmekle mümkün olmaktadır. Özgürlük ancak ahlak yasasına bağlı kalınması durumunda gerçekleştirilebilecek bir nedenselliktir –özgürlük ahlak yasasına *rağmen* gerçekleştirilemez. Özgürlüğün, saf formu bundan ibarettir.

Sonuç

Bu çalışmada Kant'ın özgürlük ve ahlak anlayışını açıkladık. Çalışmamızda ilkin özgürlüğün olanaklı olup olmadığı sorusuyla, özgürlük antinomisini inceleyerek ilgilendik. Nitekim bu soru, akıl için bir antinomi oluşturmaktaydı. Bu antinomi akıl için görünürde bir çatışkı üreten birbirine karşıt iki yanıtla meydana gelmekteydi. Öyle ki bu karşıt yanıtların ilki özgürlüğün olanaklı olduğunu, diğeri ise olanaksız olduğunu öne sürmekteydi. Diğer taraftan Kant'ın, bu karşıtlığın diyalektik düşünme nedeniyle ortaya çıktığını, görünürde bir karşıtlık olduğunu savunduğunu ve özgürlüğü teorik olarak doğaya aykırı bulmadığını görmüştük. Kant'a göre akıl sahibi varlık, doğa nedenselliğinin yanı sıra işleyen özgürlükten gelen bir nedenselliğe sahip olarak düşünülebilmektedir. Buna göre kişi, bir yanıyla (fenomen olarak) doğa yasalarına tabi ama diğeri yanıyla (numen olarak) doğa yasalarından bağımsız olarak düşünülebilmektedir –kişi doğa yasalarıyla uyumlu olarak, sırf akli aracılığıyla bir nedenler zincirini başlatabilmektedir ki bu da özgürlüğün doğaya aykırı olmadığını göstermektedir.

Çalışmamızın ikinci aşamasında, özgürlüğün nasıl gerçekleştirilebileceğiyle ilgilendik. Bu ilgimiz bizleri nesnelere gerçekleştirilmesini amaçlayan pratik akla ve dolayısıyla Kant'ın ahlak felsefesine yönlendirmişti. Bu yolda özgürlüğün nasıl gerçekleştirilebileceği sorusunu cevaplayabilmek için Kant'ın ahlak felsefesinin temel öne sürümlerini, temel kavramları merkeze alarak açıklamıştık. Hatırlanacağı üzere bu yolda Kant'ın iyi isteme, ödev, saygı, ahlak yasası, amaçlar krallığı ve ahlaki koyut düşüncelerini incelemiştik. Temel öne sürümlerin ve kavramların incelemesi sırasında gördüğümüz şey şu olmuştu: Kant açısından özgürlük, istemenin ancak ahlak yasası tarafından belirlenmesiyle gerçekleştirilebilmektedir. Akıl yoluyla içten, koşulsuz ahlak yasası aracılığıyla belirlenen bir istemenin özelliği özgürlük olmaktadır. Dolayısıyla özgürlük, ahlak yasasının buyurduğu şekilde eylemekle gerçekleştirilebilmektedir.

Kaynakça

- Akarsu, Bedia. *Immanuel Kant'ın Ahlak Felsefesi*. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1999.
- Bakubala, Gülşah. *Kant'ın Ahlakında Tanrı'nın Yeri ve İşlevi*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Balcı, Elif Ç. "İsteme Özgürlüğünden Eylem Özgürlüğüne: Kant'ın Özgürlük Görüşü". *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 35/1 (2018), 20-32.
- Bezci, Bünyamin. "Kant ve Hegel'in Felsefesinde Etik Anlayışı". *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 5/9 (2005), 48-61.
- Coşkun, Seyit. "Özgürlük Problemi: Spinoza ve Kant". *Dört Öge Dergisi*, 9 (2016), 139-156.
- Çağlıyan, Çağdaş E. "Kant'ın Düşüncesinde Özgürlüğün Asıl Dayanağı Olarak Zorunlu Ahlak Yasası". *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 28 (2019), 101-119.
- Çiçek, Nuri. "Immanuel Kant Felsefesinde Hürriyetin Epistemolojik ve Ahlaki Olanağı". *Felsefe Dünyası* 1/73 (2021), 379-395.
- Çilingir, Lokman. "Kant'ta Ahlak ve Din". *Felsefe Dünyası*, 62 (2015), 54-84.
- Çivgin, Ayşe G. - Öztürk, Ümit. "Locke ve Kant: Bilginin Sınırları Bağlamında Bir Eskiz". *Felsefe Dünyası*, 1/73 (2021), 170-187.
- Deleuze, Gilles. *Kant'ın Eleştirel Felsefesi*, çev: T. Altuğ. İstanbul: Payel Yayınları, 1995.
- Demir, Aysel. *Kant-Ahlak-Siyaset*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2020.
- Gedikli, Mehmet E. "Kant ve Darwin'de Ahlaklılık Problemi". *Dört Öge Dergisi*, 20 (2021), 89-114.
- Guyer, Paul. *Kant*, çev: D. Soysal. İstanbul: Say Yayınları, 2022.
- Güner, Fatıma. - Özturan, Hümeyra. "Immanuel Kant Bir Faydacı Olabilir mi? Kant'ın, Deneyci Ahlak Teorilerine Yönelik Eleştirileri". *Eski-yeni Dergisi*, 47 (2022), 489-516.
- Heimsoeth, Heinz. *Kant'ın Felsefesi*, çev: T. Mengüşoğlu. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2018.
- Kant, Immanuel. *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, çev: İ. Kuçuradi. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 2013.
- Kant, Immanuel. *Pratik Aklın Eleştirisi*, çev: İ. Kuçuradi - Ü. Gökberk - F. Akatlı. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 2014.
- Kant, Immanuel. *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, çev: A. Yardımlı. İstanbul: İdea Yayınevi, 2016.
- Kant, Immanuel. *Arı Usun Eleştirisi*, çev: A. Yardımlı. İstanbul: İdea Yayınevi, 2019.
- Kant, Immanuel. *Ethica*, çev: O. Özügül. Ankara: Fol Yayınları, 2021a.
- Kant, Immanuel. *Etiğin Metafizik Unsurları*, çev: A. Ceylan. Ankara: Gece Kitaplığı, 2021b.
- Ketenci, Taşkın. "Kant Etiğinde Duyguculuğun Eleştirisi". *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (2008), 35-55.
- Ketenci, Taşkın. - Topuz, Metin. (2009). "Kant ve Nietzsche'de İsteme Kavramı". *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (2009), 1-16.
- Kuçuradi, İoanna vd. *Barişin Felsefesi*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 2006.
- Oktay, Ayşe S. "Kant'ın Ölümsüzlük Varsayımı Bağlamında Ölümünden Sonraki Hayatın Felsefi Gereçesi Olarak Ahlak". *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 42 (2019), 5-26.
- Öztürk, Ümit. "Saf Aklın Eleştirisi'nde Nedensellik Antinomisi ve Özgürlük Problemi". *Kayı Dergisi*, 30 (2018), 67-82.
- Tepe, Harun. "Kant Etiğinde Aklın Olgusu", *Günümüzden Bakınca Kant Etiği*. Kuçuradi, İ, Tepe H., ve Reyhani N., Ankara: Bilgesu Yayıncılık, 2022.
- Tuzcuoğlu, Nuran. *Kant'ta Ödev Ahlakının Temellendirilişi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Uygun, Oktay. "Immanuel Kant ve Ahlakın Temel İlkesi". *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 18/2 (2021), 1439-1454.
- Ürek, Ogün. "Kant'ta Etik Değerler Olarak Özgürlük ve Saygı". *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8/13 (2007), 189-197.
- Wood, Allen W. *Kant*, çev: A. Kovanlıkaya. İstanbul: Alfa, 2020.
- Yıldırım, Ali. "Ödev Etiğinin Dini Etik Açısından Değerlendirilmesi". *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (2019), 508-519.
- Yurtseven, Mehmet. *Kant'ta Özgürlük ve Ahlak İlişkisi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

EXTENDED ABSTRACT

Aim

This study aims to explain Kant's understanding of freedom and morality with two basic claims. The first claim of our study is that Kant's understanding of freedom has theoretical and practical manifestations and therefore these manifestations should be examined together for a holistic understanding. As a matter of fact, Kant discussed freedom in terms of its possibility and realization conditions. When freedom is considered in terms of its possibility, it is within the scope of a theoretical investigation. When freedom is considered in terms of its conditions of realization, it is within the scope of a practical investigation. The second claim of our study is that Kant does not see every human will or action as free, but only human will or action determined by the moral law. As a matter of fact, according to Kant, freedom is the independence of the will from everything except the moral law. In this way, we think that our study will give the literature a clear, detailed and powerful analysis of Kant's understanding of freedom and morality.

Methodology

Kant dealt with freedom on the basis of the questions as "is freedom possible?" and "how to realize freedom?". The first question is a theoretical question and problematizes freedom in terms of its possibility. In the first place, Kant stated that the question constitutes an antinomy, since theoretically both a positive and a negative answer can be given to this question. Antinomy in general is an example of dialectical reasoning. In the case of an antinomy, there are two contrary answers to a particular problem. This contradictory situation is called an antinomy, since contrary answers seem equally defensible to reason. The antinomy of freedom is also considered one of the antinomies of pure reason. The first of the counter-arguments constituting this antinomy asserts that freedom is possible and grounds this assertion. The second counter-argument says that freedom is not possible and grounds this assertion. Kant claimed that this contradiction is apparent and therefore can be resolved. As a matter of fact, Kant sees freedom as a causality that can be realized based on its own reason, as well as the natural causality that the rational being is subject to. For Kant, it can be said that freedom is not contrary to nature, for it is based on a dual causality that operates in a phenomenal and noumenal manner. Therefore, in terms of the method of our study, we first had to examine the appearance of freedom in theoretical philosophy.

On the other hand, Kant also dealt with the question of "how to realize freedom?" This answer is revealed through Kant's practical philosophy, that is, moral metaphysics. Practical philosophy is the philosophy of practical reason. Practical reason aims at the realization of its objects. Freedom is at the forefront of these objects. Therefore, practical reason shows us how freedom can be realized. In this sense, in terms of the method of our study, in the second stage, we had to examine the appearance of freedom in moral metaphysics. Accordingly, we had to explain the moral concepts that freedom is related to. These concepts are good will, duty, respect, moral law, kingdom of ends, and moral postulate. After these explanations are made, what will be seen is that the question of "how is freedom realized?" is answered by Kant with a will that is bound up with the moral law. Freedom can only be realized if the moral law determines the will or action.

Consequences

It has been seen that the two basic claims that we put forward in our study have been sufficiently ensured. The first claim of our study is that Kant's understanding of freedom can only be clarified by considering his theoretical and practical philosophy together. In fact, throughout our study, it has been understood that Kant's understanding of freedom has theoretical and practical perspectives. To the extent that freedom is problematized in terms of its possibility, it has emerged as a subject of theoretical philosophy. Whether freedom is possible or not has emerged as a subject of antinomy in theoretical philosophy. Kant analyzed this antinomy which is formed by conflicting parties with a dual (sensory and intellectual) understanding of causality and argued that freedom is theoretically not against nature. On the other hand, freedom was also problematized by Kant in terms of its realization conditions. Accordingly, freedom is not only handled with an epistemic but also with a moral evaluation. In this evaluation, it has been observed that Kant referred to the moral law, which is independent of all sensory conditions, in order to realize freedom. The realization of freedom is inextricably bound up with the moral law. It has been seen that Kant thought that we would be free if the moral law determined our will. Thus, our first claim is sufficiently grounded.

Our second claim is that Kant does not accept every human will or action as free, but only the human will or action determined by the moral law. Throughout our study, it has been seen that this claim is sufficiently grounded. As a matter of fact, it has been seen that, for Kant, freedom can only be realized if the moral law is obeyed, which is independent of all tendencies, passions, expectations, and any reason that falls under the love of the self. It has been

seen that freedom is not a freedom of choice. Freedom is not choosing any one of a series of events that are different from each other. Freedom is not just being able to see that things could be otherwise, having the intellectual awareness of it. All of this is merely to see that freedom is not contrary to nature, and falls, I think, more within the scope of a theoretical consideration or a will influenced by sensibility. However, the essence of freedom is based on its realization, its practical objectivity. Such a realization, and the attainment of such practical objectivity of freedom, is only possible by acting as the moral law prescribes. Freedom is a causality that can only be realized if the moral law is adhered to —freedom cannot be realized despite the moral law. It has been seen that this is the pure form of freedom.